

вопреки официальной политике советской власти глазами мировой общественности, а также отзыв этих событий в западном мире.

Ключевые слова: антиуниатская политика, греко-католики, Львовский собор, Украинская греко-католическая церковь, воссоединение, мировая реакция.

Kontsur-Karabinovych Natalija. Reaction of the Western World on Connection of Zakhidnoukrainskoy Uniatskoy Church with Russian Orthodox in 1946 Year. The process of abolishment of the church had different forms but its efficiency generally depended on the level of repressive violent acts of soviet special organs. For the generalization of punitive actions the authority used open forged and ideological accusation of the church of the cooperation with the Nazi, provocations and blackmail towards the Greek-Catholic priests and monks. Arrests of the higher authority of UGCC in spring 1945 demonstrated cynicism of the soviet regime concerning civil rights of the Greek-Catholic clergy and readiness to achieve the necessary result at any cost. The declared abolishment of the Brest Union and «directing» of Greek-Catholic people to orthodox belief with the help of manipulation of the initiative group was fully controlled and worked out by the organs of the National Committee of State Security and accompanied by constant administrative and repressive pressure on the clergy and the faithful. Transference to Orthodox religion Greek-Catholic communities was done with administrative – forced methods. Such brutal acts influenced the strained political and religious situation in western regions of the USSR, strengthening of military resistance from the side of the Ukrainian Nationalists Organization and the Ukrainian Rising Rebellion Army.

The Lviv Union in 1946 became one of culmination episodes of the process of the abolishment of UGCC but it couldn't provide definite turn of the Greek-Catholic clergy and the faithful to Orthodox religion. The attempts to give church-canon legacy failed. In the work you can see rupture of the union and the process of «reunion» with Russian Orthodox Church, repressive mechanisms of the state influence on hierarchy, priests and the faithful of UGCC, sacrificial readiness of the Greek-Catholic clergy of Galychyna and Transcarpathia to stand for their belief in spite of official policy of the Soviet regime.

Key words: antiunion policy, the greek-catholic faithful, the Lviv Union, Ukrainian greek-catholic church, vozzednannya, world reaction.

Статтю подано до редколегії
06.01.2015 р.

УДК 94(477.8)«1945/1972»:2–283

Сергій Мочкін

Законодавча база антирелігійних кампаній другої половини 1940-х – початку 1960-х рр. у Радянському Союзі: формування, зміст, результати

У статті охарактеризовано процес складання та зміст нормативно-правових документів, на підставі яких упродовж другої половини 1940-х – початку 1960 рр. у Радянському Союзі, у тому числі й в Українській РСР, здійснювались антирелігійні кампанії. Звернено увагу на результати їх упровадження в життя, підкреслено, що радянське законодавство про релігійні культури відверто підпорядковувалося виконанню завдань антирелігійної політики тодішньої компартійно-державної влади.

Ключові слова: антирелігійна кампанія, нормативно-правовий акт, культова споруда, законодавство про релігійні культури, Рада у справах Руської (Російської) православної церкви, Рада у справах релігійних культур.

Постановка наукової проблеми та її значення. Утіленням вікових традицій і духовних цінностей українського народу виступає національна історико-культурна, у тому числі й сакральна спадщина. Упродовж часу власного існування вона пережила чимало складних, нерідко трагічних сторінок. Особливе місце серед них займає друга половина 1940-х – початок 1960-х рр. У цей період на теренах Радянського Союзу, Української РСР, її західних областей радянська влада провела низку масштабних антирелігійних кампаній, щоб закріпити монопольне становище комуністичного світогляду. Поглиблений аналіз засад антирелігійної компартійно-державної політики в повоєнному Радянському Союзі, у

тому числі й в Українській РСР, неможливий без усебічного вивчення нормативно-правової бази, котра повинна була здійснювати регулювальну функцію у сфері відносин держави й церкви.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Зазначена тема стала предметом уваги багатьох науковців. Проблеми правової охорони пам'яток культури, у тому числі й сакральних, одним із перших торкнувся В. Акуленко [1]. І. Білас у двотомній праці, де висвітлено діяльність репресивно-каральної машини більшовицького тоталітарного режиму, подав та охарактеризував численні законодавчі документи з теми [5, 6]. У загальноукраїнському контексті правові засади регулювання державно-церковних відносин протягом зазначеного періоду дослідив В. Баран [3, 4]. Епізодично тему відобразив С. Головащенко [9]. Фрагментарно її розкриває, досліджуючи трагедію Української греко-католицької церкви (УГКЦ) в СРСР, учений української діаспори Б. Боцюрків [7]. Висвітлюючи стан державно-церковних відносин в Україні радянського періоду, звернув увагу на їх нормативно-правове регулювання В. Войналович [8]. Особливості законодавчої бази релігійного життя західних областей УРСР, Волині в умовах антирелігійних кампаній досліджували В. Милусь [10] та А. Моренчук [11]. Правове поле ставлення до сакральної спадщини Львова під час проведення означених кампаній частково висвітлив В. Бадяк [2].

Мета статті – розкрити процес складання та зміст нормативно-правової бази, яка слугувала підґрунтям для проведення в СРСР, Українській РСР антирелігійних кампаній другої половини 1940-х – початку 1960 рр., результати її впливу на долю сакральних пам'яток держави, УРСР зокрема.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Події Другої світової війни значно вплинули на зміну становища Руської (Російської) православної церкви (РПЦ) у СРСР. Із початком німецько-радянської війни нацисти, захопивши нові території, не чинили перешкод відкриттю тут православних храмів, чим викликали певні симпатії місцевого населення. Цей факт змусив Й. Сталіна з пропагандистсько-політичною метою вдатися до аналогічного кроку [5, с. 296]. Новий курс у релігійній політиці, який особливо активно став утілюватися в життя після зустрічі більшовицького диктатора у вересні 1943 р. з ієрархами РПЦ, потребував і належного законодавчого забезпечення. Тому в роки війни, а також у повоєнний час державними та партійними органами видано низку відповідних актів, у яких уточнювався порядок діяльності релігійних організацій, отримання ними в користування культових споруд, функції державних органів, до відання котрих належала реалізація церковної політики й т. ін. Протягом лише кінця 1943–1944 рр. Рада народних комісарів (РНК) СРСР затвердила понад 10 таких документів.

Налагодження та функціонування механізму реалізації релігійної політики супроводжувались утворенням спеціальних органів контролю й нагляду за сферою духовного життя. Рада у справах Руської (Російської) православної церкви (РСРПЦ) та Рада у справах релігійних культів (РСРК) при РНК СРСР, утворені згідно з постановами союзного уряду 14 вересня 1943 р. й 19 травня 1944 р., повинні були виконувати посередницьку функцію між урядом та релігійними організаціями. Їхні виконавчі повноваження суттєво обмежувалися; розв'язання основних проблем залишалося за Й. Сталіним [5, с. 306].

Після перемоги над нацизмом радянська влада, використавши певним чином РПЦ із пропагандистською метою, почала поступово повертатися до колишньої політики щодо релігії та церкви. Так, у 1946 р. рішення травневого Пленуму ЦК КП(б)У зобов'язувало місцеві органи влади повернути всі пристосовані для культових потреб будівлі й приміщення культурно-освітнім закладам. Унаслідок цього релігійні громади відчували значні ускладнення в справі власного функціонування. Шукаючи вихід зі становища, окремі громади стали оформляти на одного зі своїх членів акт про купівлю будівлі, де було облаштоване або пізніше облаштовувалося приміщення для богослужінь. Останній потім здавав її в оренду на підставі укладення з релігійною громадою відповідної угоди. Державні органи слідкували за неухильним виконанням вимог законодавства щодо своєчасної реєстрації та повного обліку релігійних громад різних конфесій, культових споруд, приміщень, майна, переданих їм у користування. Зокрема, залишалися дійсними встановлені раніше вимоги щодо передачі парафіянам храмів, які були пам'ятками історії й культури. У відповідних угодах, які укладалися в присутності представника пам'ятоохоронного органу, передбачалося, що використання таких приміщень здійснюватиметься з дотриманням релігійною громадою умов їх охорони та збереження [8, с. 103–106].

6 грудня 1945 р. з'явилася постанова РНК УРСР і ЦК КП(б)У «Про заходи до впорядкування стану пам'ятників культури, старовини і природи на території Української РСР», яка затвердила «Положення про пам'ятники культури і старовини». В останньому охорону пам'яток оголошували справою державної ваги. Залежно від наукової, історичної або художньої цінності вони поділялися на пам'ятки загальносоюзного, республіканського й місцевого значення. Історико-культурні пам'ятки та монументи

підпорядковувалися Комітетові у справах культурно-освітніх установ, пам'ятки архітектури та пов'язані з ними пам'ятники монументального мистецтва й садово-паркової архітектури – Управлінню у справах архітектури. Відповідну міжвідомчу підпорядкованість пам'яток проведено на місцях. Практика підтвердила, що такий міжвідомчий поділ пам'яток виявився неефективним.

Утворена Урядова комісія на чолі із заступником голови Раднаркому УРСР, відомим державним, громадським діячем, поетом М. Бажаном затвердила «Інструкцію Комітету в справах культурно-освітніх установ при РНК УРСР і Управління в справах архітектури при РНК УРСР». Тут визначалися завдання щодо проведення обліку пам'яток, котрий охоплював первинний облік, укладання реєстру, їх вивчення та каталогізацію. Комісія розробила й надіслала на місця бланки (картки) обліку пам'яток, що підлягали охороні. Згадане Управління видало та розіслало «Технічну інструкцію по експлуатації пам'ятників архітектури, які перебувають під державною охороною» [2, с. 48–49]. Документ накладав на релігійні громади, що мали у своєму користуванні такі об'єкти, додаткові зобов'язання, які суттєво ускладнювали їхню діяльність.

Протягом повоєнних десятиліть політика радянського тоталітарного режиму щодо римо-католицьких осередків в Україні визначалася сприйняттям Ватикану як антикомуністичної сили й «палія війни», який прагне посилити свій вплив у світі. Відразу після закінчення війни це спричинило ліквідацію в СРСР УГКЦ і суттєве обмеження римо-католицького костелу [9, с. 286]. Початок цьому покладено 2 березня 1945 р., коли Й. Сталін наказав голові РСРПЦ Г. Карпову опрацювати рекомендації щодо підготовки широкомасштабного наступу на Ватикан та підвищення ролі РПЦ у боротьбі з католицизмом й унією. 15 березня 1945 р. Г. Карпов подав радянському керівництву документ, відомий як «Інструкція № 58». Після ознайомлення Й. Сталін 17 березня 1945 р. наклав на документі позитивну резолюцію [7, с. 90]. 20 квітня 1945 р. голова РСРПЦ у листі до М. Хрущова, який на той час був першим секретарем ЦК КП(б)У, виклав ті положення «Інструкції», що стосувались України. Тут, зокрема, йшлося про посилення позицій православної церкви та послаблення позицій УГКЦ із метою її подальшої ліквідації [6, с. 587–591].

Задум щодо греко-католиків більшовицька влада за допомогою своїх спецслужб реалізувала в березні 1946 р. під час роботи Львівського собору УГКЦ. У присутності 216 делегатів основну доповідь виголосив протопресвітер Г. Костельник. Розповівши про історію церковної унії в Україні, він обґрунтував необхідність «возз'єднання» УГКЦ з РПЦ [4, с. 69]. Учасники собору «ухвалили» відповідне рішення, санкціоноване владою.

Після смерті Й. Сталіна політика держави стосовно релігії та церкви, а також законодавство про культури протягом деякого періоду залишалися сталими. Новим документом, що стосувався релігійного життя й був прийнятий ЦК КПРС, стала постанова «Про значні недоліки в науково-атеїстичній пропаганді і заходи щодо її поліпшення» від 7 липня 1954 р. У документі, який носив яскраво виражений антирелігійний характер, указувалося, що науково-атеїстична пропаганда перебуває в занедбаному стані. Зазначалося, що церква та різні релігійні секти нібито «значно пожвавили свою діяльність», «гнучко пристосувалися до сучасних умов», «посилено отруюють свідомість людей релігійним дурманом», «заважають їх свідомій та активній участі в будівництві комунізму». Для усунення значних недоліків у науково-атеїстичній роботі ЦК КПРС зобов'язав різноманітні органи й структури активно долучатися до поширення атеїстичних знань та антирелігійної діяльності [11, с. 27].

«М'якшою» за змістом була постанова ЦК КПРС «Про помилки у проведенні науково-атеїстичної пропаганди серед населення» від 10 листопада 1954 року. У ній, хоча й визнавалася необхідність подолання релігійності, однак також указувалося на недопустимість образливих випадів проти духовенства й віруючих, утручання у внутрішнє життя та діяльність релігійних об'єднань тощо.

Наступним складником законодавчої бази радянської влади в галузі державно-церковних відносин стала постанова Ради міністрів (РМ) СРСР «Про зміну порядку відкриття молитовних споруд», ухвалена 17 лютого 1955 р. Тут зазначалося, що рішення про відкриття молитовних будинків приймають Ради міністрів союзних республік за узгодженням із РСРПЦ при РМ СРСР [10, с. 58].

У контексті вищезазначених рішень робилися спроби реформування Адміністративного кодексу УРСР. У 1956 р. Міністерство юстиції республіки здійснило перевидання Адміністративного кодексу Української РСР, у якому був відсутній розділ X «Правила про культури». Хоча означений розділ був і надалі чинним, складалося враження про його скасування. У зв'язку з цим уповноважений РСРК при Раді міністрів СРСР по Українській РСР П. Вільховий запропонував ЦК КП(б)У зобов'язати

Міністерство юстиції УРСР видати окремо X розділ Адміністративного кодексу. Ішлося також про видання інструкції секретаріату Всеукраїнського центрального виконавчого комітету (ВУЦВК) від 1932 р. разом із примітками відповідно до постанов союзного уряду, виданих у 1944–1958 рр., підготовку змін до X розділу кодексу й затвердження його в новій редакції. Однак Міністерство юстиції УРСР уважало, що питання вдосконалення законодавства про культури слід вирішувати в комплексі із загальними заходами щодо впорядкування адміністративного законодавства, а не окремо. Тому рекомендувалося й у подальшому користуватися X розділом Адміністративного кодексу в старій редакції [8, с. 112–113].

Наступну спробу внесення змін до Адміністративного кодексу УРСР здійснено наприкінці 1950-х років. На виконання постанови ЦК КП(б)У «Про недоліки науково-атеїстичної пропаганди» від 12 лютого 1959 р. республіканський уряд доручив уповноваженим РСРПЦ та РСРК по Українській РСР Г. Пінчуку й П. Вільховому разом із Міністерством юстиції УРСР розробити відповідні поправки до X розділу «Правила про культури» Адміністративного кодексу УРСР і подати їх на розгляд Верховної Ради республіки. Проте розроблений проект визнано недосконалим [8, с. 113].

Межа 1950–1960-х рр. ознаменувалася появою низки нормативно-правових актів, що засвідчували новий наступ влади на релігію та церкву в контексті остаточного подолання «пережитків минулого» задля «торжества комунізму». Одним з основних об'єктів антирелігійної кампанії того часу виступили монастирі. Зумовлений антирелігійною політикою тиск на обителі відповідно відобразився й на законодавстві. 16 жовтня 1958 р. РМ СРСР ухвалила постанову «Про монастирі в СРСР». Згідно з її положеннями Ради міністрів союзних республік були зобов'язані протягом шести місяців внести пропозиції щодо скорочення кількості монастирів. Документ рекомендував, а фактично визначав розміри земельного наділу, що його міг мати монастир, установлював підвищену ставку податку за користування таким наділом. Крім того, запроваджено оподаткування доходів підприємств єпархіальних управлінь і монастирів, що підривало економічні основи існування церкви [3, с. 122].

Постанови ЦК КПРС «Про завдання партійної пропаганди в сучасних умовах» від 9 січня 1960 р. та «Про заходи щодо ліквідації порушень духовенством радянського законодавства про культури» від 13 січня 1960 р. наголошували на активізації наступального характеру антирелігійної пропаганди, посиленні контролю з боку державних органів за дотриманням радянського законодавства про культури. «Порушеннями» законодавства про культури трактувалися дії духовенства, спрямовані на зміцнення матеріальної бази церкви, обслуговування парафій за сумісництвом, ухилення священників від виконання рекомендацій радянських та партійних органів, відмова архієреїв від участі в скороченні мережі церковних громад, ремонти молитовних будинків без дозволу обласних уповноважених [8, с. 113–114].

На виконання постанови ЦК КПРС від 13 січня 1960 р. спрямовано розроблену РСРПЦ та РСРК «Інструкцію по застосуванню законодавства про культури». Учасники її створення – працівники партійних і радянських органів, обласні уповноважені РСРПЦ та РСРК, представники Прокуратури, Верховного Суду СРСР, Міністерства юстиції РРФСР. Затверджена 16 березня 1961 р. Інструкція систематизувала й роз'яснювала основні чинні нормативно-правові акти щодо релігійних культів, уніфікувала їх застосування на всій території СРСР. У ній викладалися загальні положення про свободу совісті, права та обов'язки віруючих і релігійних організацій, вимоги до діяльності релігійних об'єднань та духовенства, конкретизувався порядок реєстрації релігійних об'єднань, відкриття й закриття молитовних приміщень, користування культовим майном, а також питання контролю за дотриманням законодавства про культури.

Інструкція містила деякі нові положення, спрямовані на посилення контролю за діяльністю релігійних організацій, послаблення їхньої економічної бази та ієрархічної структури. Так, управління всіма господарськими й фінансовими справами в релігійних громадах передавалося виборним органам, діяльність служителів культу обмежувалася винятково богослужбовими питаннями. Настоятель храму наймався релігійною громадою й не міг входити до складу її виконавчого органу. Громади не підпорядковувалися єпархіальним управлінням, а внески на потреби патріархії виділяли добровільно.

Значно ускладнювалися умови реєстрації релігійних громад. У документі зазначалося, що «жодне релігійне об'єднання не може приступати до своєї діяльності без реєстрації». У випадку порушень радянського законодавства про культури релігійні об'єднання могли зніматися з реєстрації. У зв'язку з цим на місцеві органи влади покладалася обов'язок не допускати діяльності незареєстрованих релігійних організацій. Обласних уповноважених РСРПЦ і РСРК зобов'язано контролювати діяльність релігійних об'єднань, своєчасно інформувати керівні інстанції щодо випадків порушень законодавства про культури з

боку релігійних об'єднань і служителів культів, а також місцевих органів державної влади, посадових осіб та громадян. Відповідно до Інструкції обласні уповноважені перевіряли обґрунтованість клопотань віруючих щодо реєстрації релігійних об'єднань і відкриття молитовних приміщень. Остаточне рішення з цього питання приймали виконкоми обласних рад за погодженням із РСРПЦ та РСРК. Парафіяни мали можливість згідно з договором із місцевими органами влади отримувати культові споруди й належне їм начиння в безоплатне користування, причому кожна релігійна громада могла користуватися лише одним молитовним приміщенням [8, с. 115–117]. При закритті храмів культове майно повинно було розподілятися таким чином: усі предмети з платини, золота, срібла, парчі, дорогоцінне каміння зараховувалися до державного фонду та передавалися у розпорядження місцевих фінансових органів; усі предмети історичної, художньої, музейної цінності надходили в органи Міністерства культури; дзвони, меблі, килими, люстри, побутові речі переходили в розпорядження місцевих фінансових органів чи органів Міністерства культури; ікони, хоругви, інші предмети, що мали спеціальне призначення, повинні були передаватися віруючим для перенесення в діючі молитовні будинки [4, с. 215].

16 березня 1961 р. Рада міністрів СРСР прийняла постанову «Про посилення контролю за виконанням законодавства про культури». 29 квітня того ж року відповідну постанову видала РМ Української РСР. Ці документи спрямовано на подальше послаблення матеріальної бази церкви, скорочення кількості єпархіальних управлінь та монастирів, вилучення в релігійних громадах усіх приміщень, отриманих ними в період війни, «впорядкування» релігійної мережі, зокрема, закриття «згасаючих» парафій, повного припинення паломництва до святих місць [8, с. 118].

Одночасно влада організувала облік релігійних громад, молитовних приміщень і майна церков. У кожному райвиконкомі заводилася справа з даними про релігійні громади, що були на території району. Сюди входили заповнені форми обліку, списки «двадцятки», виконавчих органів і ревізійних комісій зареєстрованих громад, інвентарні описи їхнього культового майна, відомості про незареєстровані групи віруючих тощо. Ці справи повинні були зберігатися в секретаря райвиконкому, який зобов'язаний оперативно вносити всі зміни, що відбувались у житті громади. Облік завершився 15 грудня 1961 р. [11, с. 78–79].

Після прийняття Радою міністрів УРСР постанови «Про деякі факти марнотратства і надання допомоги церковникам у відбудові та реєстрації діючих церков як пам'ятників архітектури на території республіки» від 9 травня 1961 р. і постанови «Про виключення зі списків пам'ятників архітектури УРСР об'єктів, які не мають визначної цінності» від 14 червня 1961 р. деякі культові споруди, які були пам'ятками архітектури та мистецтва, виявилися позбавленими захисту держави. Перестали виділятися кошти на їх ремонт і реставрацію, не дозволяли проводити такі роботи й самим церковним громадам. Пам'ятки почали інтенсивно знімати з реєстраційного обліку, переобладнувати, часто просто руйнувати [11, с. 73–74].

Нерідко дії влади навіть суперечили чинному законодавству. Наступ на релігію та церкву супроводжувався значним порушенням прав і свобод віруючих громадян. Практикувалися такі методи адміністративного тиску, як відмова в реєстрації нових громад, незаконне закриття культових споруд, необґрунтована відмова в реєстрації й зняття з реєстрації релігійних об'єднань, які, відповідно до Конституції СРСР та чинного законодавства, мали право на відправлення релігійного культу, незаконні обшуки в молитовних будинках та квартирах віруючих [8, с. 118; 9, с. 278].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, у другій половині 1940-х – на початку 1960-х рр. загальносоюзними та республіканськими партійно-державними органами влади прийнято значну кількість нормативно-правових актів, якими визначено умови життя різних конфесій і функціонування належних їм сакральних (культових) споруд. Очевидним є те, що радянське законодавство про релігійні культу повністю підпорядковувалося вказівкам партії стосовно викорінення релігії «як пережитку минулого» та закріплення монопольного становища комуністичного світогляду. Практичні дії щодо його запровадження обернулися для віруючих, усього суспільства непоправними духовними й матеріальними втратами. Незважаючи на те, що зазначена проблема знайшла певне висвітлення в українській історіографії, вона й надалі зберігає свою актуальність. Потребують дослідження, зокрема, питання складання законодавчої бази відносин між державою та церквою на місцевому рівні, спроби віруючих відстояти свої права в суді, міжнародний резонанс щодо законодавчої бази антирелігійних кампаній тощо.

Джерела та література

1. Акуленко В. І. Охорона пам'яток культури в Україні (1917–1990) / Віктор Іванович Акуленко. – К. : Вища шк., 1991 – 274 с.
2. Бадяк В. П. Пам'яткоохоронна історія Львова / Володимир Петрович Бадяк. – Львів : ЛНАМ, 2014. – 160 с. : ілюстр.
3. Баран В. Влада і церква: з історії взаємин у 1945–1965 роках / Володимир Баран // Сучасність. – 1995. – № 5. – С. 113–128.
4. Баран В. К. Україна: новітня історія (1945–1991 рр.) / Володимир Кіндратович Баран. – Львів : Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – 670 с.
5. Білас І. Г. Репресивно-каральна система в Україні. 1917–1953: суспільно-політичний та історико-правовий аналіз : у 2 кн. – Кн. 1 / Іван Григорович Білас. – К. : Либідь – Військо України, 1994. – 432 с.
6. Білас І. Г. Репресивно-каральна система в Україні. 1917–1953: суспільно-політичний та історико-правовий аналіз : у 2 кн. – Кн. 2 / Іван Григорович Білас. – К. : Либідь – Військо України, 1994. – 688 с.
7. Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939–1950) : [пер. з англ. Н. Кочан] / Богдан Боцюрків. – Львів : Вид-во Укр. католиц. ун-ту, 2005. – 268 с.
8. Войналович В. Партійно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні 1940–1960-х років: політологічний дискурс / Віктор Войналович. – К. : Світогляд, 2005. – 741 с.
9. Головащенко С. І. Історія християнства : курс лекцій / Сергій Іванович Головащенко. – К. : Либідь, 1999. – 352 с.
10. Милусь В. Державна влада і православна церква на Волині у другій половині 40-х – 50-х роках ХХ століття / Василь Милусь. – Луцьк : Волинянин, 2008. – 228 с.
11. Моренчук А. А. Церковно-релігійне життя в Україні в 1953–1964 роках (на матеріалах західних областей) / Андрій Анатолійович Моренчук. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. – 196 с.

Мочкин Сергей. Законодательная база антирелигиозных кампаний второй половины 1940-х – начала 1960-х годов в Советском Союзе: формирование, содержание, результаты. В статье охарактеризован процесс создания нормативно-правовых актов, на основании которых на протяжении второй половины 1940-х – начала 1960-х гг. осуществлялись антирелигиозные кампании в Советском Союзе, в том числе и в Украинской ССР. Сделан анализ содержания основных законов и подзаконных актов СССР, партийных документов ЦК КПСС, в частности некоторых тайных инструкций того периода. Подчеркивается, что советское законодательство о религиозных культах откровенно подчинялось выполнению задач антирелигиозной политики партийно-государственной власти тех времен. Отмечается, что наступление на религию и церковь с целью искоренения так называемого «духовного опиума» и закрепления монопольного положения коммунистического мировоззрения сопровождалось значительным нарушением прав и свобод верующих граждан, трагически повлияло на сакральное (культурное) наследие Украинской ССР, ее западных областей.

Ключевые слова: антирелигиозная кампания, нормативно-правовой акт, культовое сооружение, законодательство о религиозных культах, Совет по делам Русской (Российской) православной церкви, Совет по делам религиозных культов.

Mochkin Sergei. The Legal Framework of Anti-religious Campaigns of the Second half of 1940 – the Beginning of the 1960s in the Soviet Union: the Formation, Content and Results. The article describes the process of creation of normative-legal acts on the basis of which, during the second half of 1940 – in the beginning of the 1960s, carried out anti-religious campaign in the Soviet Union including Ukraine SSR. The content of the basic laws and regulations of the USSR, the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union party documents, in particular, some of the secret instructions of that period are analyzed. It is mentioned that the Soviet legislation on religious cults openly subordinated to the objectives of the anti-religious policy of the Party and the state power of those times. It is noted that the attack on the religion and the church in goal to eliminate the so-called «spiritual opium» and to secure a monopoly position of the Communist ideology was accompanied by a significant violation of the rights and freedoms of religious citizens tragically affected the sacred (religious) heritage of the Ukrainian SSR and its western regions.

Key words: anti-religious campaign, a legal act, religious building, the law on religious cults, Council for Russian Orthodox Church, the Council for Religious Affairs.

Статтю подано до редколегії
09.12.2014 р.